



---

# ÁLLAMTUDOMÁNYI

---

## MŰHELYTANULMÁNYOK

---

2018. évi 8. szám

Rajnai Gergely

# Államméret és államforma összefüggései

---

Nemzeti Közszolgálati Egyetem · National University of Public Service  
Budapest

ISSN 2498-5627  
[www.allamtudomany.hu](http://www.allamtudomany.hu)

## Államméret és államforma összefüggései

A tanulmány célja, hogy válaszokat keressen arra a kérdésre, hogy összefügg-e egy állam politikai berendezkedése annak méretével (legyen az a kiterjedés vagy a lakosok száma), és ha igen, akkor hogyan? Az államformák összefüggése az állammérettel egyáltalán nem újkeletű gondolat, sőt, a politikatudomány egyik legrégebbi kérdése. Éppen ezért ez az írás elsősorban a már létező válaszok sokszínűségét mutatja be, hozzátéve, hogy nem lehetséges egyetlen tanulmányba belefoglalni minden véleményt a kérdésben, így csupán a legjelentősebb és legnagyobb hatást kiváltó megállapítások áttekintésére szorítkozhat.

Jelen tanulmány elsőként filozófusok nézeteit tekinti át a kérdésben, az ókortól egészen a XIX. századig. Ezt követően rátér a modern politikatudomány és közgazdaságtan válaszaira, végül áttekintést ad arról, hogy az államméret és államforma összefüggéseiről alkotott vélemények milyen ívet írtak le az eszmetörténetben.

### I. Az ókor válaszai

A politikai filozófia történetében rengetegen tárgyalták az államméret és az államforma kérdéskörét, a következőkben a legjelentősebb hatású munkák összefoglalása olvasható, kronologikus sorrendben.

Amikor Platón az *Államban* az államok keletkezéstörténetét és a különböző államtípusokat ismerteti, nem adja meg konkrétan az elérhető legjobb állam méretét, viszont véleménye szerint a „dőzsölő államok” fő problémája éppen a terület: a fogyasztás növeléséhez terjeszkedniük kell, ezért más államok területére pályáznak, ez pedig a háborúk fő kiváltó oka (Platón, 1989: 77-78). Ebből az következik, hogy a nagyméretű államok egy hibás államforma eredményei, melyek a zsákmányszerzésre alapozták nagy kiterjedésüket. Logikus tehát, hogy az ideális állam kisebb, feltehetően városállam-méretű: a korszakban ezek számítottak kis méretűnek, és nem meglepő, hogy egy városállam polgára a városállam kiterjedését tartja kívánatosnak. Későbbi államelméleti munkáiban még nagyobb figyelmet szentel az állam méretének, de korábbi implicit állítását, miszerint az ideális állam nem nagyméretű, nem változtatja meg. A *Törvényekben* megszabja a megvalósítható legtökéletesebb állam lakosainak számát, mégpedig ötezer-negyven polgárban. A méretprobléma tehát itt már egészen egzakt módon kerül elő: az állam megfelelő működéséhez Platón a mai léptékkal kis méretet (ami a korszakban sem számított nagynak) tartotta szükségesnek. Ezt a számot azonban a modern államra nézve nem kell szigorúan követve komolyan vennünk, ugyanis az egész művön átívelő indoklás egy olyan társadalomra utal, amelyben a földművelésre kulcsszerep hárul. Valójában a földbirtok ötezer-negyven részre való felosztása mellett érvel Platón, mégpedig azért, mert ez a szám „rendelkezik az osztók nagy változatosságával” (Platón, 1984: 644). Ezt ma már megvalósíthatnánk egy nagyobb, akár milliós államban is, hiszen a föld ötezer-negyven részre osztása mellett további milliók más foglalkozásból is megélhetnek. Azt viszont el kell könyvelnünk, hogy mivel Platón az állam működésében a személyes kapcsolatokat fontosnak

---

<sup>1</sup> PhD hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola

tartotta (pl. az állam legfontosabb szervét, az éjszaka tanácsát az egész polgárság személyes jelenlétében választják meg [Platón, 1984: 970-971]), az általa felvázolt legjobb rendszer egyes elemei nagyméretű államokban nem kivitelezhetők akkor sem, ha eltekintünk a korabeli társadalomszerkezet kötöttségeitől, amik például az 5040-es számot eredményezték.

Az ókori görög politikaelmélet egy másik nagyhatású szerzője, Arisztotelész, a *Politika* hetedik könyvében értekezik részletesen a terület és a lélekszám problémáiról (Arisztotelész, 1994: 247-251). Leszögezi, hogy a lakosok megfelelő számának megállapításánál csak a politikai jogokkal bíró polgárokkal kell foglalkoznunk, és azt is, hogy a pusztaságnál fontosabb, hogy kiválóságot mutassanak bizonyos területeken. Bár a megfelelő arányokat és a személyes kiválóságot szem előtt tartva a nagyobb lakosság alapvetően nagyobb hatalomhoz, nagyobb mozgástérhez vezethet, „lehetetlen is túlságos népesség esetén helyesen kormányozni... így a városállam nagyságának is van egy bizonyos határa”. A kis mozgástér miatt azonban a túl kevés lakossal bíró állam sem életképes, így Arisztotelész a korabeli poliszokhoz képest nagy államot javasol, amely azonban mégsem válik birodalommal. Fontos megkötés, hogy minden, a polisz működtetéséhez szükséges funkció be legyen töltve, de kérdésünk szempontjából érdekes, hogy Arisztotelész szerint a legfontosabb követelmény a méret kapcsán, hogy az állam áttekinthető legyen. Ez az alapvetés a mai értelemben vett kis mérethez köti az állam sikerességét. Arisztotelész itt nem a demokráciáról beszél, hiszen véleménye szerint a demokratikus berendezkedés csak nagyméretű államokban (Arisztotelész, 1994: 179), a monarchia és a türannisz pedig csak kevés lakossal bíró országokban tartható fenn (Arisztotelész, 1994: 204). A sok polgár ugyanis bizonyosan több csoportot alkotna, amelyeket egyszerre egy uralkodó nem tudna kordában tartani, így megbukna, és elindulna az átalakulás egy másik államformába (egyeduralom helyett kevesek vagy sokak uralma). Érezhető tehát az elmozdulás Platón állításától, hogy az ideális állam viszonylag kisméretű, de Arisztotelész is úgy gondolta, hogy a jól kormányozható állam nem lehet túl nagy, és azt is megállapította, hogy a nagy méret a sokak uralmának, a kis méret pedig az egyeduralomnak kedvez.

## **II. A középkor válaszai**

Az ókori görögök elsősorban városállamokban gondolkodtak, a középkorban viszont a filozófusok egyre inkább a nagy kiterjedésű birodalmak felé fordították figyelmüket (bár a város megmaradt a politika alapvető egységének). A neves arisztotelianus arab gondolkodó, Al-Farábi az államformák közül az erényes rendszer (amelynek méretéről nem ejt szót) után a sokszínűséget garantáló demokráciát tartja a leghelyesebb berendezkedésnek, mivel ez a rendszer adja a legtöbb lehetőséget a tudomány, a művészet és a filozófia fejlődésére (Mahdi, 1994: 313). Az arab filozófus méret szerint háromféle politikai közösséget különböztet meg: a legkisebb maga a város, a közepes egy viszonylag homogén nemzet, a legnagyobb pedig a világállam, az összes ember szövetsége (Mahdi, 1994: 305-306). Ezek közül kiemeli a várost, amely az egyetlen, valóban tökéletes, az emberi testhez hasonlatos egység. Ezen egységek együttműködéséből születhet meg a nemzet, a nemzetek együttműködéséből pedig a világállam (Mahdi, 1994: 308-309). Miután a politika alapvető egysége továbbra is a város, a fennálló államformák közül pedig a demokrácia a legmegfelelőbb, megállapítható, hogy Al-Farábi a kis mérethez ragaszkodott, és ehhez valamilyen mértékben kötötte a demokratikus berendezkedést, feltéve, hogy a legmegfelelőbb állam létrehozható a valóságban (a legmegfelelőbb államforma a legmegfelelőbb méretben, azaz demokrácia városállamban). Al-Farábi azonban nem zárja ki, hogy más berendezkedéseket is meg lehessen valósítani kis méretben, tehát, bár van ideális államforma és ideális állam méret, az egyik nem feltétlenül következik a másikból.

A középkori európai politikai gondolkodók általában egyetértettek al-Farábival és az ókori görögökkel abban, hogy a városállam a politikai szerveződés természetes formája (Manent, 1994: 14). Ennek okát abban látták, hogy a városban valóban intenzív politikai élet folyhat és folyik, ennél fogva táptalaja a demokratikus berendezkedésnek, amely a gondolatok viszonylag szabad áramlásán alapul. Azonban ez a szellemi pezsgés rendkívül instabil, partikuláris világot kreál, amely nem maradhat fenn sokáig sok polgárral, mert a vélemények sokasága egy bizonyos méret felett kezelhetetlenné válik; nem lehet mindet becsatornázni a politikai döntéshozatalba, így akiknek véleménye képviselő nélkül marad, elégedetlenek lesznek, és a rendszer megdöntésére fognak törekedni. Ezzel szemben a nagy kiterjedésű birodalmak egyetemesek és stabilak, viszont a politikai vitákat kevésbé tűrik meg, így a demokráciával nem egyeztethetők össze (Manent, 1994: 16). A nagy lakossággal bíró államok nem tűrhetik meg tehát a sokszínűséget, mert a vélemények sokasága szétszakítja őket partikuláris részre, amelyek így alkalmasak lesznek a demokratikus működésre. Ezért a birodalmakat egyetemesen érvényes, vita tárgyát nem képező tételekre kell építeni, amelyek biztosítják az uralkodó megkérdőjelezhetetlen hatalmát, elfojtva a szabad gondolkodást. Itt jelenik meg az a tétel, ami ezek után évszázadokon keresztül meghatározta a politikai gondolkodást: a kis mérethez a demokrácia, a nagy mérethez a monarchia tartozik (ez kifejezetten ellentmond Arisztotelész tételének).

### III. A kora újkor válasza

Francis Bacon kissé eltérő kontextusban vizsgálta a kérdést, mint a középkori gondolkodók, és az ókori görögök normatívabb megközelítéséhez tért vissza. Az angol szerző amellet, hogy egy jövőben elérendő utópiát felvázolt *Új Atlantisz* című művében (végleges tanítás), az aktuális viszonyok közötti megvalósítható legmegfelelőbb berendezkedést is leírta (átmeneti tanítás). Az átmeneti tanítás mind az állam méretére, mind az államformára nézve egészen konkrét állításokat tartalmazott. Bacon a korabeli világban egyértelműen a monarchiát preferálta, ugyanis ezt a berendezkedést tartotta megfelelőnek arra, hogy a tudomány megfelelő mértékben fejlődhessen, márpedig számára a tudományos haladás elsőbbséget élvezett minden más szemponttal szemben (White, 1994: 509-510). Ennek oka, hogy a tudományos tevékenység sohasem népszerű, hiszen nem lehet folyamatosan a gyakorlatban azonnal hasznosuló eredményeket ígérni, így a polgárok nagyobb része a tudományt hagyná elsikkadni, hogy 'hasznosabb', azonnali élvezetet nyújtó tevékenységek (termelés, szórakoztatás, stb.) kerüljenek előtérbe. A népszerűtlen tudomány megerősítéséhez tehát egy erős, tudomány és hosszútávú fejlődés mellett elkötelezett uralkodóra van szükség. Ez a gondolatmenet kifejezetten ellentétes a középkori gondolkodók állításával, miszerint a kisméretű demokráciák alkalmasak a gondolatok szabad áramlására, ami a tudomány fejlődését eredményezi.

Bacon szerint tehát a tudományt támogató monarchia az ideális politikai berendezkedés, egy ilyen monarchia pedig véleménye szerint szükségszerűen nagy kiterjedésű birodalom is, ezért a Brit Birodalom nagyságának növelését rendkívül fontosnak tartotta. Nagyság alatt itt elsősorban területi kiterjedést és a lakosság számát kell értenünk, ahogy az *A királyságok és államok igazi nagyságáról* című esszéjéből kiderül (Bacon, 1987: 130). Ebben az írásban külön hangsúlyt kap a tenger fölötti uralom megszerzése, ami a birodalom fenntartásához szükséges vagyont és hadászati előnyöket biztosítja (Bacon, 1987: 140). Egy ilyen, az egész világot behálózó, kereskedelmi és katonai nagyhatalom, amely bővelkedik a különböző erőforrásokban, Bacon szerint alkalmas arra, hogy megfelelő támogatást nyújtson a kibontakozó új tudománynak, amely az emberiséget egy jobb korszakba vezeti majd. Ezek alapján megállapítható, hogy Bacon szerint a korban megvalósítható legjobb állam nagy

kiterjedésű és lakosságú (tengeri) monarchia. Azt ugyan nem mondja ki, hogy a nagy kiterjedés és a monarchikus berendezkedés egymással feltétlenül összefüggnek, de a kettőt együtt tartja kívánatosnak, tehát legalábbis lehetségesnek tartja a két tulajdonság együttlétét, ezzel megerősíti a korábban bemutatott középkori nézeteket, de nem azokra épít; nem célja az államméret és az államforma közötti kapcsolat megtalálása, csak az, hogy leírja az ideális állam paramétereit, és e paraméterek között tárgyalja a kiterjedést és a politikai berendezkedést.

Baconnel szemben Montesquieu a normatív megközelítés helyett visszatért ahhoz a politikaelméleti kérdéshez, hogy miként is befolyásolja az államméret az államformát; fő művében, *A törvények szelleméről*-ben pedig részletes leíró választ ad rá. Meglátása szerint a különböző törvények, így a közjogi berendezkedés sajátosságait külső adottságok determinálják, és e külső adottságok közül az egyik az állam kiterjedése. Demokrácia és méret összefüggésében a következőt állítja: „a köztársaság természetéhez tartozik, hogy területe kicsiny legyen” (Montesquieu, 1962: 268), tehát megerősíti a középkori filozófia konszenzusát. Ugyanitt nem csak területről, hanem lakosságról is beszél, és hasonló következtetést von le. Tézisét úgy indokolja, hogy nagy területen nagy vagyonok összpontosulnak egy-egy hatalmasság kezében, a gazdagok pedig dominálni fogják a demokratikus intézményrendszert, ami oligarchiához vezet; a demokrácia fenntarthatatlan lesz. Kis államokban valószínűtlen, hogy kiemelkedjen egy-egy gazdag oligarcha, hiszen nincs elég alávethető polgár és uralható terület, amelyekre alapozni lehetne a nagy vagyonhoz szükséges termelést.

Montesquieu nem csupán azt állítja, hogy nagy területen nem jöhet létre demokrácia, hanem azt is, hogy kis államokban más államforma el sem képzelhető: „nehezen fordulhat elő, hogy egy magában álló városban más kormányrendszer maradjon fenn, mint a köztársaság” (Montesquieu, 1962: 269), ugyanis egy városállam polgárai nem tűrnék el, hogy néhány oligarcha vagy egy egyeduralkodó megfossza őket szabadságuktól. A polgárok ellenállásának megtöréséhez pedig szükséges lenne egy vagy több komoly vagyoni háttérrel rendelkező, politikai ambícióval rendelkező ember, ilyen polgárok pedig, ahogy azt fentebb vázolta, kis államokban nincsenek. Más kérdés, hogy kisméretű, gazdag, kereskedelemre vagy gyarmatosításra építő városállamok (pl. a középkori Genova vagy Velence) esetében mi akadályozza meg nagy vagyonok felhalmozását, hiszen az ilyen országokban nem a többi lakos alávétése vagy a nagy földterület alapozza meg a vagyonosodást.

Montesquieu erre a kérdésre nem ad választ, de úgy gondolja, hogy a politikai szabadság mértéke nagyon szoros összefüggésben áll az állammérettel. Nem elég, hogy a kis államok szükségszerűen demokráciák, a nagy országok pedig semmiképpen sem demokratikusak; meglátása szerint általában igaz, hogy „az állam természete abban a mértékben változik meg, ahogy határait szűkítjük vagy tágítjuk” (Montesquieu, 1962: 271). Tehát a terület (vagy lakosság) meghatározza az államformát: minél nagyobb egy ország, annál kevésbé demokratikus, így feltételezhetjük, hogy a közepes méretű országokban oligarchiát, a birodalmakban pedig monarchiát fogunk felfedezni. A középkorban megállapított, két típusra igaz állítást, miszerint a birodalmak monarchikusak, a városállamok pedig demokratikusak, Montesquieu egy függvényszerű összefüggésre cserélte, amely szerint minél nagyobb egy állam, annál kevésbé szabadok annak lakosai. Egy közepes kiterjedésű birodalomban tehát több tere van a demokráciának, mint egy hatalmas világbirodalomban, és egy kis városállam szabadabb, demokratikusabb lehet, mint egy metropolisz. Ezáltal a középkori tétel még általánosabbá vált, és ez a nézet alapvetően meghatározta a XVIII. századi európai politikai gondolkodást.

Rousseau Montesquieu munkásságának ismeretében írta fő művét, *A társadalmi szerződést*. Ennek megfelelően méret és államforma összefüggésében nem tesz alapvetően új megállapításokat, az évszázadok óta fennálló tézist, miszerint a demokrácia a kis, a monarchia pedig a nagy kiterjedéshez köthető, alkalmazza saját elméletére. Véleménye szerint a jó

kormányzatnak képesnek kell lennie arra, hogy elnyomja a felmerülő partikuláris érdekeket, de nem szabad olyan erőssé válnia, hogy az általános akarattal és a törvénnyel szembeszegülhessen. Nem lehet tehát a kormány elnyomó, de gyenge sem, hiszen az általános akarat végrehajtásához komoly erő szükséges. Amennyiben kevés lakosa van egy országnak, akkor viszonylag gyengébb központi hatalom is elegendő ehhez, nagy lakosság esetén viszont erősek a partikuláris érdekek, így rendkívül erős kormányzatra van szükség. Ebből Rousseau levonja azt a következtetést, amit már a középkor óta ismertek: a kisméretű államokhoz a demokratikus, a nagyobb országokhoz a monarchikus működés illik (Rousseau, 1947: 83). Ez Rousseau-nál nem leíró jellegű meglátás, mint Montesquieu esetében volt, hanem inkább normatív, ugyanis egy nagy országban, ahol demokrácia működik, a partikuláris érdekek el fogják nyomni az általános akaratot, ami nem kívánatos. Egy kis lakosságú államban, amelyet egy egyeduralkodó vezet, az általános akarat nem kerülhet felszínre, hiszen a túlságosan erős kormányzat el fogja nyomni azt, ezért az általános akarat kivitelezésének egyedüli garanciája a sokak uralma, a demokratikus berendezkedés.

Rousseau tehát a méret kérdésében alapvetően normatív kontextusban erősítette meg Montesquieu deskriptív törvényszerűségét. Rousseau azonban maga is tett a témába vágó leíró megállapítást, de szerinte nem a lakosság és nem is a terület határozza meg az államformát, hanem a kettő közötti viszony, azaz a népsűrűség. Minél ritkábban lakott egy ország (tehát minél nagyobb területen lakik minél kevesebb polgár), annál kisebb az esélye a lakosok megszerveződésének (a nagy távolságok miatt nehezebb a kommunikáció és nehezebb sok embert mozgósítani egy-egy demonstrációra, csatára, stb.), és ezáltal a lázadásnak. Szervezett ellenálló csoportok nélkül ugyanis nincs hatékony ellenállás, szétszórt csoportokkal könnyedén elbánik az elnyomó kormányzat. Ezért az egyeduralomnak kedvez az alacsony népsűrűség, a sűrűn lakott területek viszont táptalajt adhatnak a demokráciának, hiszen itt a kis helyen együtt élő polgárok könnyen megszerveződnek és tudják képviselni az érdekeiket, ennek köszönhetően pedig egy elnyomó, monarchikus kormányzat nem képes fennmaradni (Rousseau, 1947: 92).

Rousseau normatív és deskriptív állítása első ránézésre ellentmond egymásnak, hiszen gondolhatjuk, hogy minél nagyobb a népsűrűség egy adott területen, annál nagyobb a lakosság; ezek alapján a nagy lakosság és a nagy népsűrűség ugyanazon államformát lenne hivatott elősegíteni, ő pedig előbbihez az egyeduralmat, utóbbihoz a demokráciát rendelte. Tehát hiába lenne kívánatos az általános akarat érvényesülése szempontjából nagy lakosságú államban a monarchia, a magas népsűrűség miatt ez nem lesz megvalósítható a gyakorlatban, és hiába lenne kívánatos a kevés lakossal bíró államokban a demokrácia, az alacsony népsűrűség ezt meggátolja. Alaposabban megvizsgálva a kérdést viszont arra jutunk, hogy a gyakorlatban a népsűrűség nem határozza meg a lakosságszámot, így a két megállapítás egymástól függetlenül értelmezhető. Sőt, ha a XVIII. század államait szemügyre vesszük, inkább arról van szó, hogy Rousseau népsűrűséggel kapcsolatos megállapításával csupán új köntösbe öltöztette a középkor óta domináns tételt, miszerint a demokrácia a városállamokban, a monarchia pedig a birodalmakban lelhető fel természetes formában. A kor legnagyobb lakosságú államai (a hatalmas területű birodalmak) ugyanis ritkán lakottak voltak, nagy népsűrűséggel pedig a városállamok bírtak. Rousseau két állítása tehát nem csak összeegyeztethető, hanem a kor kontextusában gyakorlatilag azonos értelmű is. Ma már nem ilyen egyértelmű a helyzet, a legnagyobb lakosságú államokban jellemzően nem kifejezetten alacsony a népsűrűség, bár az továbbra is igaz, hogy a legmagasabb népsűrűség kis lakosságú miniállamokhoz rendelhető (pl. Monaco vagy Szingapúr), a legalacsonyabb népsűrűség pedig hatalmas kiterjedésű, viszonylag nagy lakosságú országokban tapasztalható (gondoljunk csak Oroszországra, Kanadára, vagy Ausztráliára).

#### **IV. Az amerikai államalapítás**

A középkorban és a kora újkorban tehát különböző megközelítésekkel ugyan, de a legtöbb gondolkodó ugyanarra a következtetésre jutott: a demokrácia a kis államokban megvalósítható és/vagy kívánatos, a nagy kiterjedésű birodalmakhoz pedig a monarchia rendelhető. Különböző filozófusok különböző magyarázatokat adtak erre az összefüggésre, de a tétel gyakorlatilag megkérdőjelezhetetlen volt, és a gyakorlat is igazolta. Ritka volt az olyan városállam, ami nem volt legalább részben demokratikus, olyan nagy kiterjedésű állam pedig nem fordult elő a világtörténelemben, ami demokráciának lett volna nevezhető. Az esemény, ami ezt a tételt először megcáfolta, az amerikai államalapítás volt. Az Egyesült Államok az első nagy kiterjedésű demokrácia, és ez nem is véletlen; az államalapítók pontosan tisztában voltak azzal, hogy történelmi jelentőségű lépés lenne egy nagy államban demokráciát létrehozni, és azzal is, hogy ennek nincsenek meg a politikaelméleti alapjai. Az államforma és állam méret összefüggése ennek megfelelően az államalapítás egyik központi kérdése volt. A függetlenségüket frissen elnyerő volt brit gyarmatok (későbbi tagállamok) nagy autonómiája melletti egyik legfőbb érv az volt, hogy a kolóniák kis mérete garancia lesz demokratikus működésükre (és az elnyomás megakadályozására, ami az egész amerikai forradalom fő célja volt). A szorosabb együttműködés (föderális berendezkedés viszonylag erős központi kormányzattal) mellett ágálóknak elméleti innovációra volt szükségük ahhoz, hogy megindokolják, az általuk javasolt megoldás miért nem fog végül elnyomó egyeduradalomhoz vezetni, mint korábban minden nagy kiterjedésű állam esetében.

Ezt az innovációt *A föderalistában* a későbbi elnök, James Madison tette meg (Publius álnéven). A 10. és 14. számú esszéiben is részletesen kifejtette, miért nem érvényes a középkor óta elfogadott tétel, miszerint nagy államokban nem kivitelezhető a demokratikus döntéshozatal. Az érvelés kiindulópontja, hogy Madison megkülönböztette a „tisza demokráciát”, amelynek „kevés állampolgára van, és ezek összegyűlnek, hogy személyesen gyakorolják a kormányzást” (Madison et al, 1998: 96), és a köztársaságot, amely képviselőn alapul. A tiszta demokrácia meghatározása alapján akár a deliberatív (vagy a participatív) demokrácia elődjének is tekinthető, és Madison ennek a koncepciónak kritikusa, ugyanis szerinte „minél kisebb a társadalom, annál kevesebb benne a párt- és csoportérdek” (Madison et al, 1998: 98). Ez azért problematikus, mert ha csak néhány csoport alakul ki, egy opportunisták és tehetséges politikus egyiket vagy másikat kihasználva megszervezheti a többség zsarnokságát, és a kisebbségi érdekek egy ilyen kisméretű, közvetlen szavazáson alapuló rendszerben el fognak sikkadni. A kevés csoport tehát a demokrácia torz változatát, a többség zsarnokságát eredményezheti, így a tiszta demokrácia nem lehet garancia a hosszútávon fenntartható, valóban demokratikus, minden polgárt képviselő döntéshozatalra.

Egy nagy kiterjedésű államban a tiszta demokrácia gyakorlatilag kivitelezhetetlen. Egyrészt egy nagy állam polgárai feltehetően nem is férnek el egy helyen, nagy létszámuk miatt nem tud mindegyikük részt venni a döntéshozatalban, nem érvelhet álláspontja mellett, nincs lehetősége arra, hogy meggyőzze polgártársait, vagy ha mégis, minden egyes kérdésről olyan hosszú lesz a vita, hogy a hatékony döntéshozatal elképzelhetetlenné válik. Másrészt a nagy kiterjedés nagy távolságokat is jelent, a polgárok pedig nem engedhetik meg maguknak, hogy ezeket a nagy távolságokat rendszeresen megtegyék az aktív politikai részvételért, hiszen így nem lennének képesek saját munkájukat ellátni és szűkebb környezetükre időt szentelni; gyakorlatilag arra lennének kényszerítve, hogy a döntéshozatal helyszínére (a fővárosba) költözzenek, és ott gyakorolják közvetlenül demokratikus jogaikat. Amint ez megtörténne, a nagy kiterjedésű állam kis kiterjedésűvé válna, hiszen minden, politikai jogait gyakorló polgár a fővárosban élne. Ahogy Madison fogalmaz, „a [tisza] demokrácia természetes határa a középpontból számítva az a távolság, amely lehetővé teszi, hogy a legtávolabbi lakó polgárok

is annyszor gyűljenek össze, ahányszor közéleti szerepük megkívánja” (Madison et al, 1998: 119).

Madison tehát megerősíti azt a tézist, hogy a demokrácia csak kis államokban kivitelezhető, azonban úgy gondolja, hogy az ilyen típusú demokrácia, ami korábban jellemezte a városállamokat, nem kívánatos, mert a tiszta demokrácia hosszú távon a többség zsarnokságához vezet. Éppen ezért szükséges ezt megkülönböztetni a Madison által preferált köztársasági államformától. A köztársaság Madison szerint azért előnyösebb, mert a képviseleti rendszer segítségével képes sok csoport preferenciáit becsatornázni a demokratikus döntéshozatalba. Ez azért előnyös, mert sok csoport esetén egyik sem képes egyedül többséget alkotni, minden esetben több csoport egyetértésére van szükség egy döntés meghozatalához. Miután ezek a csoportok alapvetően eltérő, partikuláris érdekekkel rendelkeznek, így nem állnak össze stabil tömbökké, hanem eseti, instabil szövetségeket alkotnak, mindig érdekeiknek megfelelően. Így nem áll össze egyetlen stabil többség, amelynek mindig ugyanazok a tagjai, és megelőzhető a többség zsarnoksága. Ennélfogva a tartós, kisebbségeket nem elnyomó, valóban a nép egészét képviselő rendszer csak köztársaságban képzelhető el (Madison et al, 1998: 98).

Jól működő köztársasághoz pedig Madison szerint minél több csoport kell (ebben egyetért Arisztotelésszel). Ezt a nagy kiterjedés két módon is szolgálja: egyrészt nagyobb országban több lakos lehet, akik így több csoportot tudnak alkotni, másrészt a területi különbségek eltérő érdekeket eredményeznek: egy iparváros, egy kikötőváros, egy kukoricatermelő és egy búzatermelő vidék mind-mind más érdekekkel rendelkezik. Nagy kiterjedésű államban garantált a sokféle választókerület eltérő érdekekkel, egy ilyen államban pedig életképes lehet a köztársasági modell. Felmerülhet a kérdés, hogy ha ez mind igaz, jól működő, nagy kiterjedésű köztársaságra miért nem volt történelmi példa? Madison magyarázata szerint ennek oka, hogy a technikai fejlődés nem tette ezt lehetővé. „A köztársaság esetében viszont ez a természetes határ jóval nagyobb, mivel a teljes lakosság helyett csak a képviselőknek kell összegyűlniük” (Madison et al, 1998: 119), és míg korábban a képviselők utazása is korlátolt volt, az ipari forradalom vívmányainak köszönhetően már egészen távoli helyekről érkező képviselők is összegyűlhetnek rendszeresen. A technológia tehát rendelkezésre áll ahhoz, hogy a valóban nagy kiterjedésű köztársaság jól működjön.

Ez az érvelés alapozta meg az amerikai államalapítást, ami ennek megfelelően a képviseletre helyezte a hangsúlyt a tiszta demokráciával, a deliberációval és a participációval szemben. A demokrácia kettéosztása képviseletre és részvételre lehetővé tette a demokrácia elméleti megalapozását nagy kiterjedésű államokban, és az Egyesült Államok története bizonyította, hogy a csoportok vetélkedésére alapozva valóban lehet tartós demokráciát működtetni. A madisoni alapvetés az, ami napjaink képviseleti demokráciáinak elméleti alapjául szolgál, emiatt épülnek a mai viszonylag nagy (városállamoknál feltétlenül nagyobb) országok politikai rendszerei elsősorban a képviseletre, és kevésbé a részvételre.

Madison gondolatmenetét, miszerint a nagy közösségek alkalmasabbak lehetnek a demokratikus döntéshozatalra, mint a kisebbek, más oldalról közelítve Condorcet is igazolta a korszakban. Condorcet esküdszék-tétele szerint, ha feltételezzük, hogy minden polgár minden kérdésben legalább 50% eséllyel helyesen dönt, akkor minél több polgár véleményére alapozzuk a közösségi döntést, annál valószínűbb, hogy a helyes irányt választjuk. Ezért minél több, legalább minimálisan kompetens embert vonnak be a politikai döntéshozatalba, annál hatékonyabb döntések fognak születni (Grofman et al, 1985: 261-262). Egy nagy ország, amelyben a polgárokat bevonják a politikai folyamatokba, ritkán hoz helytelen döntést, szemben egy kisebb állammal, mert ott a kevés polgár könnyebben tévedhet a matematika törvényszerűségei szerint. A XVIII. század végén tehát több olyan érv is megszületett, amely megcáfolta a középkor óta fennálló tételt, miszerint a demokrácia a kis államokhoz rendelhető.



## VI. A modern politikatudomány válaszai

Madison tézise a mai napig meghatározza a gondolkodást az államméret és az államforma kapcsolatáról, hiszen gyakorlatilag konszenzust élvez az az állítás, hogy a demokrácia mérettől függetlenül bármely országban megvalósítható, amelyben az egyéb szükséges gazdasági, kulturális és társadalmi feltételek adottak. A modern politikatudomány azonban mélyebben és nem csak filozófiai módszerekkel vizsgálta a kérdést, miszerint az állam vagy a közösség mérete miként befolyásolja a demokrácia megvalósíthatóságát és minőségét.

Az egyik leggyakrabban előforduló politikatudományi állítás a kérdésben az, hogy bár a méret önmagában nem határozza meg, hogy mely országokban alakul ki a demokrácia, a kis méret egy speciális esete továbbra is rendkívül kedvező a demokráciára nézve: a szigetországok jóval alkalmasabbak a demokratizációra, mint a szárazföldi országok (a szigetországok pedig jellemzően kis méretűek). Hadenius (1992) mutatta ki, hogy a szigetországok a demokratizáció különböző hullámaiban mindig éllovasnak számítottak, véleménye szerint azért, mert izoláltak, így a közösség nem érintkezik gyakran a külvilággal, ezért a közösségben erős a kohézió, ami minőségi demokráciát alapozhat meg.

Clague és szerzőtársai (2001: 23) szerint nem a közösségi kohézió okozza a szigetországok előnyös helyzetét a demokratizáció során, hanem az, hogy az ilyen államoknak kevésbé kell a külső fenyegetettségtől tartani, valamint hódításra sincs komoly lehetőségük. Ezért a hadsereg gyenge marad, és nem lesznek olyan szereplők, akik erőszakkal tudnák dominálni a közösséget, így a demokratikus játékszabályok könnyen kialakulhatnak.

Srebrnik (2004) úgy véli, hogy a szigetországok nem azért éllovasok a demokratizációban, mert izoláltak vagy kis méretűek, hanem más, demokratizációt általában magyarázó változók vannak gyakran jelen ezekben az államokban. A szigetországok ugyanis a legtöbb esetben brit gyarmati múlttal rendelkeznek, valamint jellemzően lakosaik többsége keresztény (azon belül is protestáns) vallású, ez a két tényező pedig igazoltan alkalmas kulturális táptalaj a demokrácia számára. Tehát véleménye szerint a méret helyett kizárólag a kulturális szempontok játszanak szerepet a demokrácia megteremtésében. Anckar (2008) vizsgálata szerint ugyan valóban a kulturális szempontok a legfontosabbak, de az olyan országok közül, amelyekben a kulturális háttér nem segíti elő a demokráciát (pl. nem keresztény többségű országok), a szigetországok mégis kiugróan jól teljesítenek a demokratizáció terén. A szigetek tehát kulturális háttértől függetlenül alkalmasabbak a demokratizációra, mint a szárazföldi államok<sup>2</sup>.

A sziget-hipotézis mellett Robert Dahl és Edward Tufte (1973) *Size and Democracy* című műve számított az elmúlt évtizedekben a politikatudomány kiindulópontjává államforma és államméret kérdésében. A szerzőpáros a korábbi irodalom áttekintése mellett arra jutott, hogy egy politikai szervezet méretének növekedésével arányosan csökken az egyén felelőssége, miután az egyéni döntés a közösségi döntést csak rendkívül kis mértékben tudja befolyásolni: míg egy családi szavazáson minden szavazat fontosnak tűnik, egy országos választáson már kevésbé érezzük úgy, hogy éppen a mi voksunk változtathat a végkimenetelen (ez az, amit Downs [1990] racionális tájékozatlanságnak nevezett). Ez problémát jelent a demokratikus működés szempontjából a nagy lakosságú államokban, hiszen a választók jelentős része kevésbé lesz tájékozott a politikai döntésekben, és felelőtlenül fog döntést hozni, gondolván,

---

<sup>2</sup> Meglepő módon az egészen kis méretű, nem keresztény kultúrájú szigetországok képeznek kivételt, amelyek közül csak néhány minősíthető demokratikusnak, de a nagy kiterjedésű, nem keresztény kultúrájú szigetországok valóban éllovasnak számítanak a demokratizációban.

hogy az ő döntése úgysem befolyásolja a végeredményt. Ezt az állítást önkormányzati választásokat vizsgálva Gaardsted Frandsen (2002) empirikusan is megerősítette; eredményei alapján a kis közösségekben a politikai részvétel jóval intenzívebb, mint a nagy lakosságú településeken és körzetekben. A nagy méret tehát ronthatja a demokrácia minőségét, mert a részvétel és a tájékozottság a kis létszámú közösségekben nagyobb.

Dahl és Tufte ugyanakkor megállapítják, hogy a globalizált világban a kis méret is veszélyt jelenthet a demokratikus döntéshozatal minőségére: minél kisebb egy politikai közösség, annál jobban ki van téve külső szereplők befolyásának, annál kevésbé autonóm, és annál kisebb befolyással bír a közösséget érintő folyamatokra. Például egy miniállam vezetői hiába döntenek valamiről, egy nagyobb szomszédjuk könnyedén megakadályozhatja az implementációt. Illetve egy Egyesült Államokban bekövetkező válság meghiúsíthatja egy kisebb ország kormányának demokratikusan legitimált terveit, és más irányt szabhat a kormányzásnak, mint amire a vezetőket a választók felhatalmazták. Így minél kisebb egy állam, annál problémásabb lehet az ígéret betartása a politikusok részéről.

Éppen ezért a demokrácia nem függ egyértelműen a mérettől, hiszen minden méret esetében merülnek fel problémák, csak különböző természetűek (a felelősség vagy a kompetencia kérdéskörében). Ezért Dahl és Tufte szerint az eltérő méretű szerveződések (a helyi önkormányzatoktól egészen a transznacionális szervezetekig) kombinálni kell ahhoz, hogy a demokrácia hatékonyan működhessen, nem lehet csupán egy méretet kijelölni, mint a demokrácia garanciáját.

Dahl és Tufte második megállapítása megkérdőjelezhető, ugyanis nem teljesen egyértelmű az, hogy minél nagyobb egy állam, annál autonómabb, kompetensebb. Alaposabban megvizsgálva arra juthatunk, hogy a méret és a kompetencia közötti kapcsolat nem függvénytartó. Katzenstein (1985) szerint például a kis államok rugalmasabbak és gyorsabban képesek alkalmazkodni a külső körülményekhez, különösen globális válságok idején, amikor a nagy államok csak lassan tudják meglépni a szükséges korrekciókat, ezért a kis államok gazdasági kompetenciája nagyobb lehet. Ezt az állítást Alesina (2003) azzal cáfolja meg, hogy a nagyobb országok belső piaca nagyobb, e tulajdonságuk pedig alkalmassá teszi őket arra, hogy az egyes területeken felmerülő válságokat könnyebben meg tudják oldani (pl. ha egy régiónak nehézségei akadnak, a többi régió transzferei segítségével gyorsabban talpra tud állni, mintha független lenne). Ez utóbbi állítás szembe megy Katzenstein tételével, a közgazdaságtani irodalom tehát megosztott abban, hogyan függ össze a méret és a válságokra adott reakció hatékonysága, így kérdéses, hogy a méret valóban befolyásolja-e a gazdasági kompetenciát.

Arra is találunk példát, hogy bizonyos kis államok (pl. Izrael a Közel-Keleten) kis méretük ellenére egészen komoly politikai kompetenciával rendelkeznek, akár regionális nagyhatalmak is lehetnek. Tehát, mivel gazdasági és politikai szempontból is akadnak kivételek, akik kis méretük ellenére is komoly kompetenciával rendelkeznek, Dahl és Tufte állítása nem minden esetben állja meg a helyét. Ebből a nézőpontból úgy tűnik, hogy a kis méretű, de kompetens államok ideálisak a demokráciára, de természetesen ilyen országból nem sokat találunk a világban.

Egy empirikus kutatás (Kaniowski-Mueller, 2006) szerint (szemben azzal, amit Dahl és Tufte állítanak) a csoport tagjainak felelősségérzete nem elsősorban a mérettől függ, hanem sokkal inkább a heterogenitástól, ugyanis minél heterogénebb egy csoport, annál kevésbé lesznek felelősek a csoport tagjai. Az emberek akkor érzik felelősséget a közösségi döntésekkel kapcsolatban, ha a közösség többi tagjával szolidárisak, mert hasonlóan érzik őket magukhoz; úgy érzik, hogy sorsuk közös. Ha a csoport tagjai jelentősen különböznek egymástól, valószínűtlenebb, hogy felelősséget éreznek egymás iránt, így a közösségi

döntéseket felelőtlenül hozzák meg, amelyek így nem lesznek hatékonyak. A heterogenitás ebben az esetben sokféleképpen érthető: beszélhetünk vallási, etnikai, nemi, életkori, stb. heterogenitásról. Minél több jellemzőben és minél erősebben különböznek egymástól a csoport tagjai, annál heterogénebbnek nevezhetjük, és annál kevésbé valószínű, hogy hatékonyan működik közösségükben a demokratikus döntéshozatal. Dahl és Tufte azért jutottak hibás következtetésre, mert a nagy államok általában heterogénebbek is a kisebbeknél, ezért a szerzőpáros összekeverte a heterogenitás hatását a méretével. Előfordulnak azonban nagy és viszonylag homogén, valamint kisméretű és viszonylag heterogén államok is, amelyekre Dahl és Tufte első állítása (a felelősség hiánya nagy államokban) nem igaz.

A heterogén államok számára Kaniovski és Mueller szerint a föderatív berendezkedés lehet megfelelő, ugyanis az ilyen berendezkedés a demokratikus döntéshozatalt kisebb, homogén egységekhez delegálja, így a közösségi döntések hatékonyak lehetnek. A téma irodalma alapján azonban ez nem ideális megoldás. A nagyméretű, heterogén államok demokratikus berendezkedése folyamatos veszélynek van kitéve, ugyanis egy-egy kisebbség zsarolási potenciálja nagy lehet. A kisebbségek fenyegethetnek azzal, hogy kiválnak, és külön államot alkotnak (secession), gyakran csatlakozásuk feltétele a kilépés lehetőségének alkotmányos garanciája (Shorten, 2014). A föderális berendezkedés ezt a folyamatot csak erősíti, hiszen a homogén egységek olyan jogokat kapnak, amelyekre alapozhatják később függetlenedési szándékukat. A nagy kiterjedésű, heterogén államok tehát föderális berendezkedés esetén féltik, hogy kisebb, homogén részekre szakadnak, és megszűnnek létezni.

Az Egyesült Államok, bár sok más országhoz képest homogénnek volt nevezhető a XIX. században, szembesült ezzel a problémával, amikor a rabszolgatartó déli államok előbb fenyegettek a függetlenedéssel, majd ki is léptek az unióból, és megalakították a Konföderációt. A heterogenitás okozta az amerikai polgárháborút, és máig az egyik legfontosabb törésvonalat az amerikai demokráciában. Dahl és Tufte, Katzenstein, valamint Kaniovski és Mueller írásait összegezve a viszonylag homogén, nagy kompetenciával bíró államok a legalkalmasabbak a demokráciára, mert a kevésbé kompetensekben az ígéretek betarthatatlanok, a heterogénebbekben pedig alacsony a demokráciához létfontosságú felelősségérzet, és a kisebbségek zsarolási potenciálja ellehetetlenítheti a demokratikus döntéshozatalt.

## **VII. A közgazdaságtudomány válaszai**

A közgazdaságtan is foglalkozik az államok méretének problémájával, leggyakrabban a méretgazdaságosság szempontját előtérbe helyezve. A méretgazdaságosság érve alapján minél nagyobb egy ország, annál több gazdasági erőforrással rendelkezik (munkaképes polgárok, természeti erőforrások, stb.). A különböző javak (és különösen a közjavak) előállításának van fix költsége és változó költsége, és mivel a fix költség kis és nagy méretben is azonos, csak nagy méret esetén többen osztoznak rajta, így nagy méretben költséghatékonyabb módon lehet megtermelni ugyanazt a jószágot. Éppen ezért gazdasági szempontból a nagy méret az ideális. Alesina és Wacziarg (1998) empirikusan is bizonyítják ezt az állítást: minél kisebb egy ország, GDP-jének annál nagyobb részét kell közkiadásokra fordítania, éppen a fix költségek (kormány intézményeinek fenntartása) miatt. Blom-Hansen és szerzőtársai (2014) Dánia régióit elemezve a méretgazdaságosság hipotézisét erősítik meg: minél nagyobb egy politikai egység, annál több mozgástere van a viszonylag alacsony fix költségeknek köszönhetően, így kompetensebb, vezetőinek több lehetőségük van ígéreteik betartására.

Szintén a nagy méret melletti érv, hogy a nagyobb országokat ritkábban támadják meg, mert méretük miatt nehezebb meghódítani őket, így a biztonság előállításának költségei is

csökkennek, ahogy növeljük egy állam méretét (Alesina, 2003: 303). Egy kis ország védelmi kiadásai fajlagosan jóval magasabbak, vagy nagyobb, katonai szempontból erősebb államok segítségére szorul. Az ilyen szövetség azonban nincs ingyen: a védelemért vagy valamilyen más módon (pl. kereskedelmi megállapodások) kell fizetnie, vagy a döntési kompetenciák szűkülnek (pl. a kis ország nem határozhatja meg szabadon a külpolitikáját.) A kis országok tehát vagy rendkívül költségesen őrzik meg függetlenségüket (ezáltal a költségvetésük jelentős részéről nem rendelkezhetnek szabadon, hiszen ezt szükséges valamilyen formában védelmi kiadásokra fordítaniuk), vagy kénytelenek autonómiájuk egy részéről lemondani, hogy más országok védelmi segítséget nyújtsanak nekik. Éppen ezért a demokratikus működés kis méretben nem lehetséges, hiszen – ahogy ezt Dahl és Tufte más megközelítés alapján megállapította – a kis országok nem kompetensek, nem rendelkezhetnek valódi autonómiával.

Ezen logika szerint minél nagyobb egy ország, annál több jószágot tud biztosítani lakóinak, így közgazdaságilag logikus lenne, ha létrejönne a világállam. A korábban is említett heterogenitás viszont növel bizonyos költségeket (pl. erős helyi önkormányzatok fenntartása, többnyelvű kormányzás, eltérő kulturális vagy vallási háttér áthidalása), így minél heterogénebb egy ország, annál nagyobb költségekkel jár az ország fenntartása. A terület növelésével általában növekszik a heterogenitás, így a megfelelő méret megtalálásához a méretgazdaságosság előnyei és a heterogenitás hátrányai közötti egyensúlyt kell megtalálni (Alesina, 2003: 304).

Ez az egyensúly eltérő demokratikus és diktatórikus államforma esetén. A diktátorok saját járadékuk növelésére törekednek, ezért minden megszerezhető területre megpróbálják kiterjeszteni a hatalmukat, függetlenül attól, hogy az ország egészének ez megéri-e vagy sem. Ezért országuk nagyobb lesz, mint az ideális lenne a többség szempontjából, és túlságosan heterogén, nagy államok lesznek a diktatúrák. Ezzel szemben a demokráciák az átlagos jólét (vagy legalábbis a többség jólétének) növelésére törekednek, így ennél kisebb mérettel is megelégednek, s a közgazdaságilag optimális egyensúlyt fogják keresni, homogénabb, de hatékonyan termelő államot létrehozva (Alesina, 2003: 306). A közgazdaságtani logika ezzel megerősíti a középkori tételt, miszerint a nagy országok diktatúrák, a kisebbek demokráciák.

Egy empirikus kutatás (Lake-O'Mahony, 2004) történelmileg vizsgálta az államok mérete és politikai berendezkedése közötti kapcsolatot, és a méretgazdaságosság szempontjából is elemezte az adatokat. 1840-től 1890-ig folyamatosan nőtt az államok mérete (több mint duplájukra), a 20. században viszont csökkenés indult meg, a '90-es évekre pedig visszatért az 1850-es szintre. A méretgazdaságosság logikája szerint ebben az időszakban folyamatosan növekednie kellett volna az államoknak, a 20. századi csökkenés közgazdaságilag nem magyarázható, különösen azért nem, mert a termelés egyre globálisabb lett, ez pedig elvileg az egyre nagyobb államoknak adott versenyelőnyt (Lake-O'Mahony, 2004: 709).

A méretgazdaságossággal önmagában tehát nem magyarázható az államméret történelmi változása. Ennél jobb magyarázatot kínál, ha az államformák alakulásával hozzuk összefüggésbe a méret alakulását. A szerzők háromféle berendezkedést különböztetnek meg: autokráciát, föderatív demokráciát és unitárius demokráciát. Vizsgálatuk alapján a föderatív demokrácia és az autokrácia a nagy államokra, az unitárius demokrácia pedig a kisebbekre jellemző (Lake-O'Mahony, 2004: 719). Ez összecseng Madison állításaival, amennyiben a föderatív berendezkedést az általa köztársaságnak nevezett államformával, az unitárius államformát pedig a „tisztá demokráciával” azonosítjuk.

Miközben a közgazdaságtudományi mainstream a méretgazdaságosság miatt a nagy kiterjedésű államot tartotta ideálisnak, az alternatív irányzatok épp a nagy kiterjedés problémáira hívták fel a figyelmet. A 'kicsi szép' néven elhíresült mozgalom, amit elsősorban Schumacher (1991) azonos című könyve és Schumacher mestere, Leopold Kohr munkássága

alapozott meg, máig meghatározza az alternatív gazdasági gondolkodást (elsősorban a zöld mozgalomban népszerű). Kohr (1978: XVII-XVIII) úgy látja, minden társadalmi probléma a nagyságra vezethető vissza: minél kisebb egy szervezet, annál jobban tud tagjainak konkrét problémáira reflektálni, nagy csoportoknál viszont az egyes tagok pusztán adatokká válnak, és hangjuk elvész a vélemény sokaság kavalkádjában. Ezért a hatékony termelést, és ami ennél is fontosabb, a rezponzív demokráciát kis államokban lehet megvalósítani. Kohr explicit módon utal a középkori városállamokra, mint ideális méretű szervezetekre, tehát megerősíti a középkori tézist, miszerint a demokrácia kis méretben működhet, és normatív tartalmat társít hozzá.

## VIII. Összegzés

A tanulmány rövid áttekintést nyújtott az államméret és államforma összefüggéséről szóló politikaelméleti irodalomról. Ezek alapján megállapítható, hogy a méret és az államformák közötti összefüggés egy örök kérdés, amely az ókortól napjainkig felkeltette a politikai gondolkodók érdeklődését. A politikai filozófusok véleménye a középkortól egészen a XVIII. század végéig viszonylag egységes volt a kérdésben: általánosan elfogadott vélemény volt, hogy demokratikus berendezkedés kizárólag kis államokban képzelhető el, nagy kiterjedésű országok pedig csak monarchiaként tudnak működni. Ez a tétel az Amerikai Egyesült Államok létrejöttével elméletben és gyakorlatban is megdőlt, azóta pedig egyre több teoretikus látta szükségesnek a demokrácia kiterjesztését mérettől függetlenül minden országra.

A modern társadalomtudomány is megállapított bizonyos összefüggéseket a témában. Egyrészt kiemelte a szigetek kiemelkedő sikerességét a demokratizáció területén, másrészt feltárta, hogy a méret miként hat olyan tényezőkre (kompetencia, heterogenitás, termelékenység), amelyek meghatározhatják az államformát. Az irodalom alapján mind a kis, mind a nagy méret alkalmas lehet a demokratikus berendezkedésre, a kérdés az, hogy mely esetben mely szempontok bizonyulnak döntőnek, illetve sikerül-e megtalálni az egyensúlyt a kis és nagy méret előnyei és hátrányai között.

## Irodalomjegyzék

- Alesina, Alberto (2003): The Size of Countries: Does It Matter? *Journal of the European Economic Association*, 2-3. szám, 301-316.
- Alesina, Alberto és Romain Wacziarg (1998): Economic Integration and Political Disintegration. *American Economic Review*, 90. szám, 1276-1296.
- Anckar, Carsten (2008): Size, Islandness and Democracy: A Global Comparison. *International Political Science Review*, 4. szám, 433-459.
- Bacon, Francis (1987): *Esszék, avagy tanácsok az okos és erkölcsös életre*. Fordította Julow Viktor. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Blom-Hansen, Jens; Soren Serritzlew és Kurt Houllberg (2014): Size, Democracy, and the Economic Costs of Running the Political System. *American Journal of Political Science*, 4. szám, 790-803.

- Clague, Christopher; Suzanne Gleason és Stephen Knack (2001): Determinants of Lasting Democracy in Poor Countries: Culture, Development, and Institutions, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 573. szám, 16-41.
- Dahl, Robert A. és Tufte, Edward R. (1973): *Size and Democracy*. Palo Alto, Kalifornia: Stanford University Press.
- Downs, Anthony (1990): Politikai cselekvés a demokráciában. *Közgazdasági Szemle*, 9. szám, 993-1011.
- Gaardsted Frandsen, Annie (2002): Size and electoral participation in local elections. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 6. szám, 853-869.
- Grofman, Bernard; Guillermo Owen és Scott L. Feld (1983): Thirteen Theorems in Search of the Truth. *Theory & Decision*, 3. szám, 261-278.
- Hadenius, Axel (2002): *Democracy and Development*. Cambridge University Press.
- Kaniovski, Serguei és Dennis C. Mueller (2006): Community Size, Heterogeneity and Voter Turnouts. *Public Choice*, 3-4. szám, 399-415.
- Katzenstein, Peter (1985): *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kohr, Leopold (1978): *The Breakdown of Nations*. New York: Dutton.
- Lake, David A. és Angela O'Mahony (2004): The Incredible Shrinking State: Explaining Change in the Territorial Size of Countries. *The Journal of Conflict Resolution*, 5. szám, 699-722.
- Madison, James; Alexander Hamilton és John Jay (1998): *A föderalista – Értekezések az amerikai alkotmányról*. Fordította Magyarics Tamás. Budapest: Európa Kiadó.
- Mahdi, Mushin (1994): Al-Farabi. Fordította Greskovits Endre. In: Leo Strauss és Joseph Cropsey (szerk.): *A politikai filozófia története I*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Manent, Pierre (1994): *A liberális gondolat története*. Fordította Babarczy Eszter. Pécs: Tanulmány Kiadó.
- Montesquieu, Charles (1962): *A törvények szelleméről I*. Fordította Csécsy Imre és Sebestyén Pál. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Platón (1984): Törvények. In: *Platón összes művei 3. kötet*. Fordította Devecseri Gábor. Budapest: Európa Kiadó.
- Platón (1989): *Az állam*. Fordította és a jegyzeteket írta Jánosy István. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Rousseau, Jean-Jacques (1947): *Társadalmi szerződés*. Fordította és a bevezetést írta Radványi Zsigmond. Budapest: Phönix-Oravetz Kiadás.
- Schumacher, Ernst Friedrich (1991): A kicsi szép: Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Srebrnik, Henry (2004): Small Island Nations and Democratic Values. *World Development*, 32. szám, 329-341.
- White, Howard B. (1994): Francis Bacon. Fordította Seres Iván. In: Leo Strauss és Joseph Cropsey (szerk.): *A politikai filozófia története I*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

